

Recuperació El gran poeta mexicà (1914-1998) va arribar a la Barcelona en guerra de 1937. Per a ell, va acabar sent una autèntica ciutat-talismà

Octavio Paz i Catalunya

LES NOVETATS

El centenari del naixement d'Octavio Paz ve acompanyat per la recent reedició de l'Obra Poètica del premi Nobel (Galaxia Gutenberg), la selecció 'El fuego de cada día' (Seix Barral), la publicació de conferències inèdites, 'Itinerario poético' (Siruela), a més d' 'Una introducción a Octavio Paz' d'Alberto Ruy Sánchez, 'Octavio Paz en la deriva de la modernidad' de Jacques Lafaye i 'Octavio Paz cuenta de sí' de Julio Hubbard (tots tres a Fondo de Cultura Económica). Disponibles també les seves 'Obras Completas' en vuit volums (Galaxia Gutenberg/Círculo de Lectores)

EXPOSICIÓ

Escritura indeleble del incendio. Octavio Paz y Catalunya s'inaugura el mes de setembre al Consolat General de Mèxic a Barcelona. S'hi exposen cartes inèdites, llibres singulars i altres objectes que evidencien la intensa i fructífera relació que Octavio Paz va mantenir amb artistes com Tàpies, Miró o Brossa, escriptors com Castellet, Gimferrer, Palau i Fabre i editors com Hans Meinke i Nicanor Vélez. Comissaris: Aurelio Major –coordinador del programa del centenari a Espanya– i Berenice Pardo

ALFONSO ALEGRE HEITZMANN

Hi ha pocs moments tan emocionants en una biografia com aquells que ja no guarda ningú a la memòria i que, de sobte, ens sorprenden. El 18 de juliol de 1937, es ressenyava en aquest diari un míting antifeixista internacional en suport a la causa republicana, en un centre cultural barceloní. Vet aquí, sobtada, la imatge: "El poeta mexicano Octavio Paz dio lectura a un poema escrito en los momentos más críticos de nuestra lucha, cuando los voceros fascistas engañaban a todo el mundo diciendo que las tropas llamadas nacionalistas habían entrado en Madrid. Dicho poema, admirablemente versificado, se titula: 'No pasarán'".

En diverses ocasions, Octavio Paz va declarar la seva profunda vinculació amb Barcelona i la cultura catalana. Hi ha, tot i això, un ampli parèntesi en la seva vida en el qual es trenca aquesta relació. Es tracta dels anys que van des del final de la Guerra Civil fins a mitjan anys seixanta. Sens dubte la causa d'aquest buit es deu al fet que Paz, que va viure el drama de la Guerra Civil com a propi, sempre es va sentir unit a l'exili que van patir tants intel·lectuals espanyols desterrats i que, acollits el 1939 pel govern mexicà de Lázaro Cárdenas, van ajudar a obrir una nova etapa en la història de la cultura mexicana. Octavio Paz havia arribat a Barcelona el 2 de juliol del 1937, per assistir al II Congrés Internacional d'Escriptors en defensa de la Cultura que s'havia de celebrar a València. L'emoció del document citat es torna admiració quan sabem que aquest poema s'havia publicat gairebé un any abans a Mèxic, quan Paz tan sols tenia vint-i-dos anys, en un petit fullet amb un epígraf d'Éli Faure que resa: "España es la realidad y la conciencia del mundo". L'edició, de 3.500 exemplars, "fue cedida al Frente Popular Español en prenda de simpatía y adhesión para el pueblo de España, en la lucha desigual y heroica que actualmente sostiene".

A València, Paz assisteix al congrés com un dels representants de Mèxic. Allà coneix gran part

dels intel·lectuals que s'agrupava entorn de la revista *Hora de España*, en la qual van col·laborar, entre altres, Antonio Machado, José Moreno Villa, Rafael Alberti, José Bergamín, Luis Cernuda, Carles Riba, Antonio Sánchez Barbudo, Emilio Prados, Manuel Altolaguirre, Juan Gil-Albert, Ramón Gaya, María Zambrano i el mateix Paz.

Acabat d'arribar a Mèxic, i recollint el testimoni de la revista espanyola, Paz dirigeix *Taller* (1938-1941), el consell de redacció de la qual estava format per mexicans i espanyols, un fet que es repeteix en altres revistes tan rellevants en la cultura mexicana d'aquells mateixos anys com *Romance*, *Letras de México*, *El hijo pródigo* o *Cuadernos americanos*.

D'altra banda, l'obra de poetes catalans tan importants com Josep Carner, Agustí Bartra, o Ramon Xirau no es podria entendre sense tenir en compte la seva estreta vinculació amb Mèxic i la seva cultura. Paz va apreciar sem-

Xirau, Tàpies, Brossa, Vicente Rojo o Gimferrer van ser importants en la seva trajectòria

pre Carner, que va publicar a Mèxic el 1940 una de les seves obres fonamentals: *Nabí*. Bartra ja havia publicat durant la Guerra Civil, però és a Mèxic on creix veritablement com a poeta i traductor, i on funda la seva revista literària *Lletres*. És un cas diferent, i en molts sentits excepcional, el de Ramon Xirau, una figura clau de la literatura mexicana contemporània que ha escrit tota la seva obra poètica en català, i que va tenir una amistat i una relació intel·lectual amb Paz llarga i pròspera. Un altre dels artífexs essencials de la cultura mexicana contemporània, la relació del qual amb Paz troba pocs paral·lels, és el pintor mexicà Vicente Rojo. Nascut a Barcelona el 1932, és un dels artistes plàstics que va participar més activament en les aventures editorials i poèti-

PATROCINAT PER

El poeta va venir a Barcelona el 1992 per assistir al Congrés de Literatura Iberoamericana. A la foto, en un acte de la fundació Van der Rohe

J. VALLS / EFE

Palabras fundidas

Brillan como monedas las hojas del otoño en el penúltimo peldaño de la escalera que lleva al mar de polvo o de ceniza. Llegan de un cielo muy lejano, encendidas por la pasión de eternidad, las palabras de Octavio Paz esculpidas ahora en mi corazón: abre la mano, coge esta riqueza, corta los frutos, come la vida, tiéndete al pie del árbol, bebe el agua. Y el agua está podrida. El tiempo está vacío. Los recuerdos se extinguen en la cueva. Arrastra el viento las sombras de la vida. Gime el silencio en la laguna. Sí: el cielo es otro abismo más alto. Los peldaños se pierden en la bruma. Las hojas del otoño, como monedas o palabras, permanecen ajenas al dolor, reposan en la luz. Sí: ver duele. Y la ausencia duele. La mano del poeta que encendía palabras en la noche para recobrar la ignorancia buscan temblorosas la llave que brilla ciegamente en un mar de ceniza. Ya nada queda, sólo andrajos y comida y sopor bajo el mediodía impío como cacique de oro. Brillan las palabras como día estériles en la escalera del tiempo y sí, el viento del mar delira en voz alta por las azoteas.

J.A. MASOLIVER RÓDENAS

L'últim cop que vaig parlar amb Octavio Paz per telèfon el vaig trobar molt abatut. Em va renyar perquè no el visitava quan anava a Mèxic i em va dir que havia deixat d'escriure. Així que vaig acomiadar-me d'ell, vaig pensar que havia d'escriure un poema d'homenatge en què tracés el cicle vital, sobre el poeta hedonista i la consciència del pas del temps. Vaig fer un recorregut per tota la seva poesia i vaig triar els versos que millor podien reflectir la seva trajectòria humana i poètica i els vaig anar teixint en un poema que vaig escriure perquè el llegís i apreciés el deute que tenia amb ell. Però no va poder ser. El poema va aparèixer l'endemà de la seva mort a La jornada de Mèxic i més tard en el número d'homenatge de la revista –la seva revista– Vuelta. Amb ell es tanca la meua Poesia reunida i vaig tenir ocasió de llegir-lo en un dels actes organitzats a Madrid amb motiu del centenari del seu naixement. J.A.M.R.

ques d'Octavio Paz. D'aquesta col·laboració van néixer *Discos visuales* (Mèxic, 1968) i *Marcel Duchamp o el castillo de la pureza* (Mèxic, 1968).

L'any 1969 s'edita a Barcelona l'antologia poètica *La centena* (1935-1968), el segon llibre d'Octavio Paz publicat a Espanya; el primer, editat a València, havia aparegut el 1937, amb el títol de *Bajo tu clara sombra y otros poemas sobre España*. Però el "retrobarment" gradual del poeta mexicà amb el nostre país s'havia iniciat el 1961. Aquell any, Paz –que havia conegut Carlos Barral a través de Max Aub– va acudir a Mallorca per formar part del jurat del Prix International des Éditeurs, convidat per l'editor català. A Mallorca, Paz també va tenir l'oportunitat de conèixer Jaime Gil de Biedma i Jaime Salinas i mantenir una amistat duradora amb ells.

Paz va afirmar que cada vegada que els espanyols han rebut les revolucions poètiques d'Europa no ha estat directament, sinó a través d'Amèrica: "Primero tuvo que ir Rubén Darío a contarles lo que pasaba en el mundo. Y después Vicente Huidobro". Al congrés de Mallorca, s'adona que està assistint de nou a un procés similar. A Paz el decep el poc coneixement que els escriptors espanyols tenien de la literatura hispanoamericana, i així ho comenta a Jaime García Terrés, en una carta datada a París el 23 de maig de 1961: "Encontré que en España (hasta donde pude darme cuenta) ignoran casi totalmente la literatura hispanoamericana". Però s'alegra que els únics tres noms hispànics tinguts en compte per al premi fossin americans: Borges, Carpentier i Rulfo.

“Cada vegada que ens sentim tristos pensem que potser ens podríem escapar cap a Barcelona”

“Para mí, la importancia de todo esto reside en que los españoles quizás empezarán a descubrir la existencia de la literatura hispanoamericana”. Aquestes paraules són d'allò més premonitòries, perquè al cap de poc temps va esclatar a Barcelona el boom de la novel·la hispanoamericana.

Hi ha un altre moment d'aquesta estada a Mallorca especialment reveladora. Em refereixo al contacte que Paz estableix amb Cristóbal Serra, un escriptor singular i excèntric respecte a la cultura espanyola del moment. Sobre ell escriu, el 1961, el text "Un ermitaño: Cristóbal Serra". La trobada va tenir, a més, una conseqüència inesperada i fonamental en la seva relació amb la literatura catalana. Serra va ser el primer que va parlar a Octavio Paz de Pere Gimferrer, que en aquell moment tenia vint-i-un >

Lectura del poeta al paranimf de la Universitat de Barcelona l'any 1982

FOTO: GUILLERMINA PUIG / ARXIU

anys i acabava de publicar *Arde el mar*. En una carta de 17 d'abril del 1966, Paz escriu: "Gracias por haberme hablado de Gimferrer. Leí su libro y me encantó. Un verdadero poeta: sus mejores poemas revelan una nueva actitud de arte en la poesía. Escribí a Gimferrer para agradecerle el envío de un pequeño pero viviente libro". La relació epistolar i d'amistat que llavors s'inicia entre Paz i Gimferrer durarà fins a la mort del poeta mexicà i és d'una rellevància excepcional. A partir d'aleshores, l'acostament d'Octavio Paz a la cultura catalana i a la ciutat de Barcelona va anar sempre en augment; al llarg de la seva vida i en les diverses visites, aprofundirà vincles d'amistat i col·laboració amb Antoni Tàpies, Joan Brossa, Josep Palau i Fabre i Josep Maria Castellet, així com amb altres escriptors i artistes més joves, com Andrés Sánchez Robayna o Frederic Amat. Així mateix, el vincle editorial que durant

aquells anys es crea entre Paz i Barcelona, amb la publicació d'algunes de les seves obres a Seix Barral, culminarà amb l'edició de les seves obres completes a cura de l'escriptor colombià i català Nicandro Vélez a Galaxia Gutenberg.

En una carta a Pere Gimferrer

A Paz el decep el poc coneixement que els escriptors espanyols tenien de la literatura hispanoamericana

del juliol de 1974, tornant d'un viatge a la capital catalana, Octavio i Marie-José Paz escriuen unes línies que bé poden servir de colofó: "Barcelona se ha convertido en una suerte de ciudad-talisman: cada vez que nos sentimos tristes o desesperados pensamos que tal vez podríamos escapar hacia Barcelona". |

Revisió d'una obra Un autor en rotació

De poeta a gran prosista

JUAN MALPARTIDA

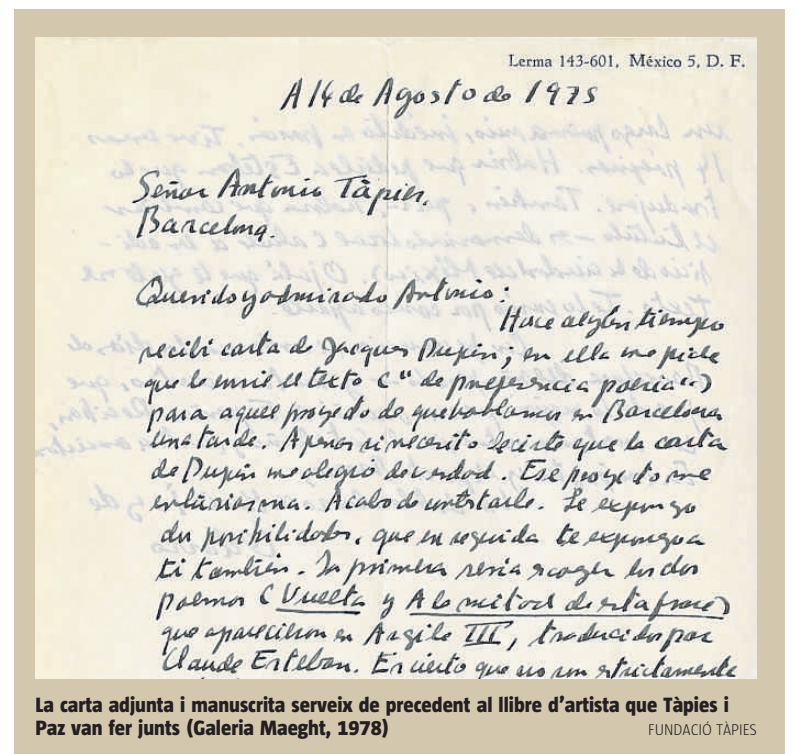
Octavio Paz (1914-1998) va realitzar al llarg d'una laboriosa vida una obra unitària dins de la pluralitat. Poeta, crític (literari i plàstic), biògraf, traductor, pensador, polític... la seva producció podria semblar dispersa si a més tenim en compte que li van interessar el budisme, l'antropologia i la ciència, especialment la física i la biologia. Però aquesta pluralitat va estar marcada per una passió regida per l'analogia, per la idea del món com a correspondència. Paz va ser, d'una banda, un pitagòric: hi ha proporció i número en l'univers. En aquest sentit, va ser platònic, no perquè cregués en el món de les Idees sinó perquè va acceptar, de manera molt lliure, la noció de la cadena de l'ésser: un món de majors o menors intensitats en relació amb la presència. No la presència de l'Ésser, com en el seu mestre Heidegger, sinó de la vastitud de l'altre. Heidegger rectificat per Machado. Per a Paz la poesia va ser la casa de la presència. Poeta per damunt de totes les coses, i dels més alts, Paz, hereu de la Il·lustració i al temps del romanticisme, contemporani tardà del surrealisme, va creure que la poesia havia d'encarnar en la Història. D'una banda, va ser un defensor fins als seus darrers dies de la crítica, en el sentit que li va donar

Kant: demolidora dels dogmatismes de la metafísica; de l'altra, de la crítica de la crítica, que es torna afirmació. Des de molt jove va voler mirar la realitat de cara, el que uneix i el buit, l'ésser i el no-res, la comunió i la solitud (Juan de la Cruz i Quevedo, Mallarmé i Breton). La poesia és imatge i ritme i aquests no són, pensava Paz, sinó analogies del ritme universal. La poesia, més enllà dels seus continguts, diu sempre sí a una realitat

La poesia és imatge i ritme i aquests són, pensava el mexicà, analogies del ritme universal

heterogènia. Tot poema, signifiqui el que signifiqui, és un acte de contemplació d'una realitat no verbal que, gràcies al poema, percebem, per un instant, en la seva plenitud buida.

Paz no només ha estat un dels poetes més importants del segle XX, sinó un dels seus millors prosistes. Obres com *El arco y la lira*, *Conjunciones y disyunciones*, *Sor Juana Inés de la Cruz o las trampas de la fe* o *La llama doble*, a més de pertànyer al més selecte de la nostra crítica literària i de la reflexió intel·lectual, formen part d'una co-

La carta adjunta i manuscrita serveix de precedent al llibre d'artista que Tàpies i Paz van fer junts (Galeria Maeght, 1978)

FUNDACIÓ TÀPIES

sa que les transcendeix i que, per moments, fa que ens freguem els ulls: la bellesa. Pocs han escrit i pensat amb un encert tan gran d'imatges i capacitat sintètica. Un pensador veloç, que reuneix, amb cent braços i cent ulls, realitats múltiples en una rotació de disjuncions i conjuncions sota el signe de la lucidesa.

Paz va néixer en plena revolució mexicana, va estar-se al nostre país amb la seva primera dona, Elena Garro, el 1937, donant suport a la República. Va passar els últims anys de la Segona Guerra Mundial als Estats Units i, així que va acabar, es va instal·lar a París, on va entrar en contacte (de vegades assistit pel que podríem denominar afinitats conflictives) amb els existencialistes, surrealistes i el nou pensament antropològic. Va dialogar amb Sartre, però Paz ja havia estudiat Husserl i Heidegger i el seu existencialisme li va semblar un solipsisme. A més, aviat va veure que Sartre no estimava la poesia ni, en realitat, la literatura, sent, afirma Pau, sobretot un literat. Va estar a prop de Camus, amb qui va tenir amistat i complicitat, i, especialment, de Breton, aquest mag analogista. Antropòlegs, com Marcel Mauss, o assagistes com Bataille, Raymond Aron, Castoriadis, Cioran i Kostas Papaioanou, van alimentar les seves inquietuds.

Dues estades, a començaments dels cinquanta, a l'Índia i el Japó, li van obrir les portes a Orient. Però és a partir del 1962, quan s'instal·la a Delhi (allà coneix la seva dona, Marie-José) com a ambaixador del seu país, quan fructifica el seu diàleg d'occidental mexicà amb el vessant Est. En els següents deu anys, Paz es converteix en un espai dinamitzador. Assistit per una cultura literària immensa i un saber sintètic de la filosofia, aliè a pedanteries universitàries o narcisistes, Paz s'endinsa en el budisme (i llegeix l'hinduisme des de la crítica budista), mira a Occident des del vessant oriental (Mallarmé, Marcel Duchamp, l'estructuralisme de Levi-Strauss) i escriu un grapat de llibres de reflexió i poemes que el converteixen en un dels grans interlocutors i creadors del seu temps. Per aquella època entra en contacte amb Espanya de nou, a través de Barcelona: Pere Gimferrer, Carlos Barral, Jaime Gil de Biedma i d'altres. Posteriorment, ja en la democràcia, Paz amplia la seva relació a Madrid. Se sentia bé a Espanya, entre altres coses perquè tota la seva família materna era espanyola (de Cadis), malgrat que, afirmava, no era un país que el fes pensar. A Espanya va ser admirat i de vegades injuriat per persones grolleres una mica casposes. La seva obra, lentament, va anar penetrant en el món dels més joves, i sens dubte són ells els que reinventaran Paz, un escriptor d'una riquesa que, com va dir Marc Fumaroli recentment, encara està, en gran part, per descobrir. |